

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting
Peene, Willem

Citation

Peene, W. (2017, January 12). *Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45480> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peene, Willem

Title: Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting

Issue Date: 2017-01-12

14. Beoefenaar van de natuurlijke historie

*En waarom zou men zulke verschynzelen niet mogen aanzien, voor Speelinge der Nature in welke zich de Magt en Wijsheid van den Schepper, als in wonderbaare uitzonderingen van de gemeene en ons bekende Natuurwetten, willen verheerlyken? Trouwens de dwaaze en onoplettende sterveling wordt, door millioenen van wonderen, die hem dagelijks in de oogen schitteren, niet getroffen, om dat zij hem dagelijks in de oogen schitteren!*¹

14.1. Inleiding

Uit alles is inmiddels wel duidelijk geworden dat Van Iperen zeer gefascineerd was door de natuur.² Dat blijkt uit het feit dat hij met Leonardus Stocke, Job Baster, Leendert Bomme, de Hollandsche Maatschappij en het Zeeuwsch Genootschap correspondeerde over vogels, goudvissen, eieren, boomzaden en bijzondere zeedieren. Tijdens de reis naar Batavia bestudeerde hij zeewater met zijn handmicroscoop. In Kaapstad haalde hij zijn hart op aan de prachtige flora en fauna. En te Batavia onderzocht hij mensapen en albino's. In dit hoofdstuk gaan wij dieper in op zijn interesse voor de natuurlijke historie en onderzoeken wij vanuit welk perspectief hij de natuur wilde bestuderen.

14.2. Van horen zeggen: berichten over zeegedrocht en zeeschildpad

Het eerste bericht van zijn hand dat de biologie tot onderwerp had, verscheen in de *Verhandelingen* van de Hollandsche Maatschappij van 1770. Het betreft een beknopt verslag van wederwaardigheden van zeelui die naar Suriname geweest waren en dit aan Van Iperen hadden meegedeeld. Op 2 december 1763 had de bemanning een bijzonder zeegedrocht waargenomen.³ Van Iperen gaf hun verhaal weer in zijn *Waarneming van eenen zeldzaamen zee-visch omtrent den keerkkring van den Kreeft*. Hij beschreef de toedracht van de ontdekking, noemde plaats en tijd en

1 Van Iperen, 'Bericht wegens eene schild-padde', 624.

2 Pennenvruchten van Van Iperen die de natuur tot onderwerp hebben, zijn: 'Waarneming van eenen zeldzaamen zee-visch omtrent den keerkkring van den kreeft', in: *Verhandelingen uitgegeven door de Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen te Haarlem* XII (Haarlem 1770) 3-5; Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 3-117; Van Iperen, 'Bericht wegens eene schild-padde', 620-624; Van Iperen, 'Beschrijving van de wouwouwen' 383-415; Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger van het eiland Bali', in: *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* I (Batavia 1779) 226-231; Van Iperen, 'Beschrijving van eene blanke negerin'.

3 Van Iperen, 'Waarneming van eenen zeldzaamen zee-visch', 4.

noteerde de weersgesteldheid en beschreef het dier. Het bootsvolk had kanonschoten gehoord, die onmogelijk van een schip afkomstig konden zijn:

ook naderde het gedaver allenksens, zoo dat het eindelijk zelf een gedreun in 't schip veroorzaakte, 't geen de nieuwsgierigheid, en bij sommige eene soort van schroom, vreeze, verlegenheid en ontsteltenisse verwekte. Was dit gedreun, bij tusschenpoozingen, zoo dikwijls niet herhaald geworden, zou men op een niet ver afzijnde aardbevinge hebben kunnen denken, om dat men uit de journalen der zeelieden en ettelijke reisbeschrijvingen weet, dat iets diergelyks in volle zee somwijlen bespeurd word. Maar dan is er zulk gedaver niet by.⁴

Het dier zag er uit als een 'wit zeegedrocht' dat zich 'ongemeen hoog en regt boven de baren verhefte' en daarna weer neerplofte. Het richtte zich op uit de zee met de glanzend witte buik naar het schip gekeerd en liet zich vervolgens achterover vallen. Allen zagen het, maar niemand kende het dier van naam. Ook getuigden allen dat ze nog nooit eerder een dergelijk schepsel hadden gezien. Van Iperen deed in zijn bericht geen moeite om het dier, wellicht een orka, te determineren. Hij meldde slechts dat te Batavia en door geheel Oost Indië, in zee of aan de kust, meermalen dergelijke kanonschoten werden gehoord.⁵ Ook naar auteurs als Houttuyn of Buffon verwees hij niet. Evenmin gaf hij een interpretatie aan deze gebeurtenis.

Een aantal jaren later deed hij beide wel naar aanleiding van een ander voorval. In het zesde deel van de *Verhandelingen* van het Zeeuwsch Genootschap verscheen een kort bericht van zijn hand, getiteld *Bericht wegens eene schild-padde aan de kust van Zeeland*.⁶ De aanleiding was het feit dat op 17 juli 1777 vissers op de kaai te Veere vertelden over een grote zeeschildpad die ze bij Steenbank hadden gezien. Van Iperen deed hiervan nauwkeurig verslag. Hij situeerde de plaats aan de hand van de recente zeekaart die vervaardigd was door Stephanus van der Loeff en Bonifacius Cau. Ook gaf hij een uitvoerige beschrijving van de toedracht. De vissers zagen iets in het water drijven wat op een losgeslagen boei leek, maar toen zij dichterbij kwamen had het voorwerp meer weg van een omgeslagen boot.

Derhalven stuurde men er stavelings naar toe, om het, ware 't mogelijk, over de boeg te pikken. Maar toen begon zich het voorwerp te bewegen, en het zwom. Men pikte, maar mis, want het duikelde. 't Kwam echter aan het roer wederom boven, wanneer men, ten duidelijkste bespeurde dat het eene Schild-padde was.⁷

4 Van Iperen, 'Waarneming van eenen zeldzaamen zee-visch', 4.

5 Van Iperen, 'Waarneming van eenen zeldzaamen zee-visch', 5.

6 Van Iperen, 'Bericht wegens eene schild-padde', 620.

7 Van Iperen, 'Bericht wegens eene schild-padde', 622.

Evenals het bericht over het zeegedrocht meldde Van Iperen dat men een dergelijk groot beest nimmer had gezien. Met nadruk vertelde hij dat één van de visers, die van zijn negende tot zijn tweeëntwintigste op de West en in de Straat gevaren had en zodoende een menigte van schildpadden had gezien en genuttigd, nog nooit eerder een dergelijk exemplaar had waargenomen.

Dit keer betrok hij bij zijn bericht wel enkele gegevens uit de *Natuurlijke Historie* van Houttuyn. Martinus Houttuyn maakt melding van meerdere vondsten van dergelijke grote schildpadden in de noordelijke wateren.⁸ Van Iperen vroeg zich af hoe het mogelijk was dat deze schildpadden zomaar stilletjes in de Nederlandse wateren rond kunnen zwemmen, terwijl de aanvoer van een grote schildpad per schip altijd voor grote ophef zorgde. Hoewel hij de mogelijkheid van een schipbreuk openhield, gaf hij de voorkeur aan een ‘speling der natuur’. Dit spel der natuur moest echter niet op zichzelf worden beschouwd maar in verband gebracht worden met de Schepper:

welke zich de magt en de wijsheid van den Schepper, als in wonderbaare uitzonderingen van de gemeene en ons bekende natuurwetten, willen verheerlijken?⁹

Hij gaf ditmaal dus een fysicotheologische duiding. Gods wijsheid en macht komen niet alleen openbaar in de ons bekende natuurwetten, maar ook in zekere ‘spelingen der natuur’. Dit is een opmerkelijk gegeven: Van Iperen wilde ruimte laten voor uitzonderingen die God maakte in zijn eigen natuurwetten, terwijl de fysicotheologie doorgaans gericht is op het onderzoeken van Gods grootheid in de gewone natuurwetten.

Eén gegeven uit Houttuyns *Natuurlijke Historie* meldde Van Iperen niet. Volgens Houttuyn waren dergelijke schildpadden in de Indische wateren heel gewoon: ‘het is zeker dat, zowel in Oost als Westindien schildpadden gevonden worden, die vijf of zes man op de rug kunnen draagen, en loopen er mede voort’.¹⁰ Ongetwijfeld had Van Iperen dit gelezen. Maar het bestaan van dergelijke uitzonderlijk grote schildpadden in de Indische wateren relativeerde de ontdekking van de Veerse visers. Van Iperen zag in de grootte van de schildpad iets bijzonders, terwijl Houttuyn andersom redeneerde: de enkele schildpad die in de Europese wateren werd ontdekt, is een bewijs van de verbazingwekkende grootte van deze dieren elders in de wereld.¹¹ Voor Van Iperen was het van belang om het uitzonderlijke van de schildpad in de Zeeuwse wateren te benadrukken als speling der natuur. Hij waterandde al bij de gedachte dat deze dieren in de toekomst hier blijvend te vinden

8 Martinus Houttuyn, *Natuurlyke historie of uitvoerige beschryving der dieren, planten en mineraalen, volgens het samenstel van den heer Linnaeus met naauwkeurige afbeeldingen* I, 6^e stuk (Amsterdam 1764) 16-18.

9 Van Iperen, ‘Bericht wegens eene schild-padde’, 624.

10 Houttuyn, *Natuurlijke historie* I, 6^e stuk, 14.

11 Houttuyn, *Natuurlijke historie*, I 6^e stuk, 15.

zouden zijn.¹² Veel meer dan beknopte berichtgevingen over zeldzaamheden zijn deze twee stukken van Van Iperen niet.

14.3. De ‘scala naturae’

Begin jaren zeventig hield Van Iperen zich bezig met het concept ‘keten der natuur’, een begrip dat in de achttiende-eeuwse natuurlijke historie een belangrijke rol speelde.¹³ Deze *scala naturae* is een oud idee en gaat reeds terug op het denken van Plato en Aristoteles. Drie begrippen stonden daarbij in de oudheid centraal: volheid, continuïteit en gradatie. De werkelijkheid zou een plenum zijn en er zou geen kloof bestaan tussen alles wat op aarde bestaat.¹⁴ Aristoteles classificeerde de natuur naar de complexiteit van organismen.¹⁵ In de Middeleeuwen probeerden christelijke denkers dit concept een plaats te geven in de geloofsleer. In de natuur is alles met elkaar verbonden in een ononderbroken hiërarchie van door God geschapen wezens.¹⁶ Ook later bleef men vasthouden aan dit concept. Bij Leibniz bijvoorbeeld is deze gedachte pregnant aanwezig in zijn monadologie. Leibniz zag de wereld immers ook als geheel vervuld en zijn monaden waren aan elkaar verbonden van de kleinste tot de grootste.¹⁷

Na aanvankelijk eveneens het concept van de keten der natuur te zijn toegedaan, nam Buffon daar steeds meer afstand van. Volgens hem liet de natuur zich niet beschrijven aan de hand van een dergelijk ontwerp. In zijn optiek stelde het concept de onderzoeker niet in staat om de cohesie van de natuur als geheel weer te geven. De natuur liet volgens hem geen eenduidige hiërarchische structuur zien. Zo wees hij op het feit dat er diersoorten zijn waarbij slechts één bepaald kenmerk sterker ontwikkeld is dan bij andere diersoorten. Is een dergelijke diersoort dan alleen in dit ene opzicht superieur boven het andere? Buffon wil daarom liever spreken van een netwerk of vlechtwerk van soorten, dan van een keten. Ook gebruikte hij wel de metafoor van het bos, waarbij de soorten afzonderlijke bomen zijn.¹⁸

De reeds eerder genoemde Zwitserse geleerde Charles Bonnet ging weer wel uit van een concept van soorten en ordende deze in lineaire reeks als een ladder van natuurwezens. Korallen zijn een tussenvorm tussen mineralen en planten; poliepen zijn dat tussen planten en dieren, vleermuizen tussen vogels en zoogdieren.¹⁹ Tus-

12 ZB, HS. 0433, J. van Iperen aan J.W. te Water, 28 juli 1778.

13 Arthur O. Lovejoy, *The great chain of being. A study of the history of an idea* (Cambridge-Massachusetts-Londen 2001, 22^e druk) 183.

14 Lovejoy, *The great chain of being*, 24-66.

15 Sens, *Mensaap, heiden slaaf*, 43, 157; Frank Zeiss, *Natuurlijke historiën. Geschiedenis van de biologie van Aristoteles tot Darwin* (Amsterdam 1995) 47-48.

16 Lovejoy, *The great chain of being*, 67-98.

17 Lovejoy, *The great chain of being*, 144.

18 Benoît De Baere, ‘Het soortbegrip in Buffons Histoire naturelle’, in: Linda Speybroeck en Johan Braeckman (ed.), *Fascinerend leven. Markante figuren en ideeën uit de geschiedenis van de biologie* (Gent 2013) 223, 224.

19 Zeiss, *Natuurlijke historiën*, 181.

sen de planten en de mineralen gaapte een kloof, maar Bonnet vermoedde dat men deze op den duur zou kunnen dichten door nieuwe kennis die men zou opdoen.²⁰ Zoals we reeds gezien hebben was Van Iperen dezelfde mening toegedaan.²¹

Over het concept van deze keten der natuur diende Pieter Boddaert een verhandeling in bij het Zeeuwsch Genootschap en werd Van Iperen gevraagd het stuk te beoordelen.²² De inhoud van zijn verhandeling is niet bekend; zijn stuk werd niet geplaatst en dergelijke opstellen werden doorgaans teruggezonden. Wel is zijn begeleidend schrijven bewaard gebleven en daarin typeert Boddaert zijn eigen opstel over de schakel der dieren, planten en delfstoffen als een ‘ruwe schetz van eene zeer moeilijken arbeid’.²³

Van Iperen beoordeelde het opstel positief. Hoewel er aan het stuk nog het een en ander geschaafd diende worden, vond hij het de moeite waard. Hij had de verhandeling nauwkeurig vergeleken met hetgeen Buffon en Bonnet over de keten der natuur te melden hadden en hij meende er nieuwe ideeën in aangetroffen te hebben die konden bijdragen aan het verbeteren van de keten.²⁴ Waarom het stuk uiteindelijk niet geplaatst werd, is onzeker. Wellicht had men toch reserves.

Wat Boddaerts verbeteringen zijn, maakt Van Iperen niet bekend. Waarschijnlijk probeerde Boddaert de kloof tussen planten en mineralen te dichten. De gedachte dat de planten en delfstoffen met elkaar verbonden waren opperde hij in de voorrede van zijn vertaling van de *Lyst der plant-dieren* van Peter Simon Pallas (1741-1811). Pallas was van Pruisische afkomst en woonde een tijd in Nederland, waar hij een classificatiesysteem van dieren opzette. Boddaert laat zich in de inleiding kennen als een bewonderaar van Leibniz, die reeds geschreven had dat de mens aan de dieren is verbonden, de dieren aan de planten en de planten aan de levenloze natuur. Leibniz was volgens Boddaert zo schrander dat hij dit kon schrijven nog voor de plantdieren waren ontdekt.²⁵

Overigens moet niet gedacht worden dat de keten der natuur noodzakelijkerwijs de gedachte van evolutie inhield. Iemand als Martinet schreef ook over de keten der natuur, maar bij hem was deze volledig statisch. Er was geen sprake van transformatie en de keten kende ook geen tijdsverloop. Boddaert opperde enkele jaren na het indienen van zijn verhandeling de gedachte dat het boek Bijbelboek Genesis niet de schepping van de wereld beschreef, maar de verandering van de aarde naar een voor de mensen bewoonbare planeet. Langzamerhand zou de keten niet meer als een statisch geheel gezien worden, maar zou er ook aandacht komen

20 Lovejoy, *The great chain of being*, 233.

21 Zie hoofdstuk 12.

22 Zie hoofdstuk 12.

23 ZA, KZGW, inv. 58, P. Boddaert aan het Genootschap, 12 september 1770.

24 ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het Genootschap, 11 oktober 1770.

25 Peter Simon Pallas, *Lyst der plant-dieren, bevattende de algemeene schetzen der geslachten en korte beschryvingen der bekende soorten, met de bygevoegde naamen der schrijveren* (Utrecht 1768) ix.

voor transformatie en tijdsverloop.²⁶ Een gedachte die Bonnet niet koesterde, hij meende dat transformatie niet van generatie op generatie doorgegeven werd.²⁷

Dat Van Iperen belangstelling had voor de keten der natuur is begrijpelijk, gezien zijn Leibniziaanse achtergrond. Maar of hij daar verder over reflecteerde is niet bekend. In hoeverre hij werkelijk op de hoogte was van de actuele stand van zaken in de natuurlijke historie kan afgelezen worden van zijn reeds gememoreerde antwoord op de prijsvraag van 1770.

14.4. Van Iperens bekroonde antwoord op de prijsvraag van 1770 als 'seismograaf' voor zijn natuurhistorische kennis

In zijn antwoord op de bewuste prijsvraag *Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen en proefondervindingen, verdere gevolgen trekken ter uitvorschinge van de nog onbekende oorzaken der verschijnselen?* brak Van Iperen een lans voor de inductieve methode, die hij uiteraard trachtte te combineren met de Leibniz-Wolffiaanse wijze van redeneren.

Hij doorspekte zijn betoog met allerlei voorbeelden van ontdekkingen in de natuurlijke historie. Dit relaas biedt ons daarom inzicht in zijn kennis van deze tak van wetenschap. Hij blijkt breed geïnformeerd te zijn, maar hoogstwaarschijnlijk heeft hij de verschillende auteurs niet zelf bestudeerd. Zijn verhandeling kent slechts vier bronvermeldingen waaruit blijkt dat hij bepaalde onderzoekers niet rechtstreeks citeert, maar uit werken van Brucker en Le Francq van Berkheij.²⁸ In ieder geval draagt Van Iperen een indrukwekkend arsenaal van namen en ontdekkingen aan die van belang zijn geweest voor de natuurlijke historie.

Zoals gezegd kende hij de controverse tussen Buffon en Bonnet. Hij koos voor het classificerende model omdat hij van mening was dat door het maken van analogieën orde gebracht kan worden in de verwarrende veelheid van wezens en verschijnselen.²⁹ Analogieën waren nodig om steeds beter te kunnen waarnemen.³⁰ Hij liet zich hierbij leiden door Willem Jacob van 's Gravesande. Deze was een warm voorstander van de analogie vanuit zijn Newtoniaanse visie dat het heelal

26 Janna Coomans, 'Genesis en geschiedenis. Fysicotheologie en de historisering van de natuur, 1778-1790', in: *Skript. Historisch tijdschrift* 33 (2014) 33-36.

27 Lovejoy, *The great chain of being*, 285.

28 Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 3, 83; Le Francq van Berkheij gaf een bekend geworden serie uit, getiteld *Natuurlyke historie van Holland* die verscheen tussen 1769 en 1779, Zie R.P.L. Arpots, *Vrank en Vry. Johannes le Francq van Berkheij (1729-1812). Een wetenschappelijke proeve op het gebied der letteren* (Nijmegen 1990) 62-63.

29 Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 21.

30 Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 21-24.

door algemene en onveranderlijke wetten bestuurd werd.³¹ Ook iemand als Petrus Camper had grote verwachtingen van de analogie.³²

Overigens zag Van Iperen ook gevaren in het analogisch redeneren. Geleerden probeerden altijd het 'ontologische' te beschrijven maar vergaten soms aandacht te schenken aan de 'personele byzonderheden van elk dier en elke plant'.³³ Houuttuyn had volgens hem het voorbeeld gegeven hoe het wel moest. Zo beschreef deze hoe een leeuw bang werd voor een geit en op de vlucht sloeg. 'Zulke byzonderheden behoorden altoos in de natuurlyke historie te worden opgemerkt' aldus Van Iperen.³⁴ Een gedachte die geplaatst kan worden in Van Iperens visie dat ook uitzonderingen Gods wijsheid en macht kunnen laten zien.

Met gemak en souplesse illustreerde hij zijn betoog voor de inductieve methode met allerlei ontdekkingen. Of hij echter de implicaties doorzag van die verschillende ontdekkingen die hij beschreef, is nog maar de vraag. Zijn betoog bevat namelijk enkele inconsistenties. Zo is het natuurlijk al verwonderlijk dat Van Iperen als trouw aanhanger van Engelhard, toch kiest voor inductie. Wellicht heeft dit te maken met het feit dat hij zocht naar een combinatie van het Wolffianisme met het Newtonianisme, zoals reeds tot uiting kwam in zijn dissertatie. Hij wilde bij zijn inductie vasthouden aan het Leibniz-Wolffiaanse systeem omdat dit een ruime plaats toedacht aan de Openbaring, iets wat voor Van Iperen onopgeefbaar was.³⁵

Dat Van Iperen niet altijd de inconsistentie zag van wat hij betoogde, blijkt uit het volgende. Hij was op de hoogte van de ontdekking van de uit Zwitserland afkomstige Abraham Trembley (1710-1784).³⁶ Trembley ontdekte de regeneratie van poliepen. Wanneer men waterpoliepen in stukken snijdt, groeien de afzonderlijke delen uit tot volwaardige poliepen.³⁷ Bij Van Iperen is dit niet meer dan een bijzonder verbazingwekkende ontdekking. Hij noemt dit voorval als illustratie bij het feit dat de Italiaanse geleerde Spallanzani (1729-1799) vervolgens al gissend verder ging door proeven te nemen op salamanders en ontdekte dat verminkte ledematen van deze dieren weer aangroeiden. De ontdekking van Trembley fungeert bij Van

31 Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 6; Willem Jacob 's Gravesande, *Welzijn, wijsbegeerte en wetenschap*. Uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door C. de Pater (Baarn 1988) 43.

32 R.P.W. Visser, 'Petrus Camper en het empirisme in de geneeskunde', in: G. Th. Jensma e.a. (ed.), *Universiteit te Franeker 1585-1811. Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese Hogeschool* (Leeuwarden 1985) 387.

33 Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 103.

34 Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 103.

35 Zie hoofdstuk 9.

36 Van Iperen, 'Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen', 26.

37 B. Theunissen en W.P.R. Visser, *De wetten van het leven. Historische grondslagen van de biologie 1750-1950* (Baarn 1996) 46.

Iperen slechts als legitimatie van het zogenaamde ‘gissen’ in de wetenschap.³⁸ Een idee dat hij had overgenomen van Charles Bonnet.³⁹

Maar wat Van Iperen niet onderkende was dat deze ontdekking van Trembley de mechanistische natuurbeschouwing op losse schroeven zette. Deze mechanistische visie zag in een organisme slechts een machine. Maar wanneer een organisme inderdaad als een machine gezien moet worden, is het moeilijk voor te stellen dat een los onderdeel kan uitgroeien tot een nieuwe mechanisme.⁴⁰

Van Iperen zelf was weliswaar geen aanhanger van een volstrekt mechanistische natuurvisie, maar toch kwam op een enkel onderdeel zijn zienswijze daar dichtbij, namelijk in zijn gedachten rond de voortplanting.⁴¹ Hij uitte scherpe kritiek op Buffon.⁴² Buffon was van mening dat alles uit kleine partikeltjes was opgebouwd. Een lichaam dat nog in de groei was, haalde voedsel uit deze partikeltjes. Zodra echter een lichaam volwassen was, verzamelden de overgebleven partikels zich in de geslachtsorganen, waar ze zich tot kleine diertjes, de spermatozoën, samenstelden. Door de verbinding van mannelijke en vrouwelijke diertjes zou het embryo ontstaan.⁴³ Van Iperen deed dit af als een nieuwe variant van de theorie der ‘homoeomerien’ van Anaxagoras. Deze pre-socratische wijsgeer meende dat alle materie bestond uit onzichtbaar kleine deeltjes, homoemoerien of spermata geheten. Bloed, vlees, botten en haren moeten in onzichtbaar kleine deeltjes al in het voedsel bestaan. ‘Wat al onverstaanbaarheden! Mag dat filosoferen, of moet dat dromen heeten?’⁴⁴

Zelf had hij de volgende verklaring voor het raadsel van de voortplanting. De almachtige en alwijze Schepper had ervoor gezorgd dat in de natuur een bepaald soort ‘horologiën’ voorhanden zijn, die nog onbeziel en slechts ‘irritabel’ zijn. Deze mechanismen zouden door een vreemde macht moeten worden opgewonden; een gebeuren dat tijdens de paring geschiedde.⁴⁵ Uit deze voorstelling blijkt zijn mechanische natuurvisie.

Wat de visie op de voortplanting betreft, kan Van Iperen kan gerekend worden tot de zogenaamde preformisten. Ook dat hoeft ons niet te verwonderen, aangezien Leibniz ook de preformistische visie aanhing.⁴⁶ In de zeventiende eeuw waren er wat betreft de embryologie twee stromingen: die van de preformisten en epigenisten. Aanvankelijk ging men uit van de epigenesetheorie. Men had bebroede eieren in verschillende stadia onderzocht, en men zag dat eerst het hart verscheen,

38 Van Iperen, ‘Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen’, 26-27.

39 Van Iperen, ‘Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen’, 11.

40 Theunissen en Visser, *De wetten van het leven*, 47.

41 Van Iperen, ‘Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen’, 83.

42 Van Iperen, ‘Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen’, 83.

43 Emanuel Rádl, *Geschichte der biologischen Theorien in der Neuzeit I* (Leipzig 1909) 285-286.

44 Van Iperen, ‘Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen’, 83; Harro Heuser,

Unendlichkeiten. Nachrichten aus dem Grand Canyon des Geistes (Wiesbaden 2008) 55.

45 Van Iperen, ‘Mag een natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen’, 83-84.

46 Lovejoy, *The great chain of being*, 257.

en vervolgens de andere organen. Men concludeerde dat de vorming van het embryo een proces was waarbij geleidelijk aan de organen ontstonden. Deze theorie werd in de loop van de zeventiende eeuw aangevochten door de preformisten. Hun theorie was dat er geen sprake kon zijn van embryonale ontwikkeling, maar dat het organisme, zij het in miniatuur, al compleet bestond; er was alleen sprake van groei. Volgens de preformisten waren aan het begin van de tijden alle gepreformeerde wezens reeds geschapen en lagen zij opgesloten in het eerste individu van ieder soort.⁴⁷ Hoewel zeer speculatief, kreeg deze theorie in de zeventiende eeuw toch de overhand.⁴⁸ Men kon zich weliswaar niet baseren op waarnemingen, maar vond deze theorie aantrekkelijk omdat zij paste bij de mechanische benadering van de natuur die brede aanhang had gekregen.⁴⁹ Dat de ontdekking van Trembley een verzwakking betekende van het mechanistische natuurbeeld bleek Van Iperen niet te beseffen.

Een andere inconsistentie in zijn betoog vinden wij bij wat hij te berde bracht over de irratibiliteit. Zoals zojuist gezegd blijkt Van Iperen op de hoogte te zijn van de term ‘irritabiliteit’. Reeds in zijn studententijd was een kennis van hem, Johannes Lups, gepromoveerd op dit verschijnsel. Van Iperen schreef een gedichtje in diens dissertatie.⁵⁰ De term irritabiliteit werd geïntroduceerd door de britse arts Francis Glisson (1597-1677) die aantoonde dat delen van een organisme reageerden op prikkels.⁵¹ De bekende medicus Albrecht von Haller (1708-1777) voerde uitgebreide experimenten uit en toonde daarbij aan dat een spier die uit het lichaam verwijderd was nog steeds in staat was tot samentrekking als reactie op prikkels.⁵² Van Iperen besepte echter niet dat de irratibiliteit eveneens de mechanistische benadering van de natuur ondergroef. Het is immers niet voor te stellen dat een onderdeel van een machine gewoon blijft functioneren wanneer het losgemaakt is uit het mechanisme.⁵³

We kunnen concluderen dat Van Iperen enerzijds goed op de hoogte was van veel zaken in de biologische wetenschap en openstond voor nieuwe ontdekkingen, maar anderzijds doorzag hij niet altijd de consequenties daarvan. Hierdoor kon het gebeuren dat hij toch vasthield aan verouderde concepten. Hij was daarin trouwens niet de enige. Het Zeeuwsch Genootschap was immers zo onder de indruk van zijn betoog dat men zijn bijdrage wilde bekronen met de gouden erepenning.

47 Theunissen en Visser, *De wetten van het leven*, 26-27.

48 Theunissen en Visser, *De wetten van het leven*, 27-28.

49 Theunissen en Visser, *De wetten van het leven*, 24.

50 Josua van Iperen, ‘Carmina nobilissimo praestantissimoque juveni Johanni Lups cum habita de irritabilitate disputatione, laetis auspiciis summos in medicina honores consequeretur’, in: Johannes Lups, *Dissertatio physiologico medica inauguralis de irritabilitate* (Leiden 1748).

51 Theunissen en Visser, *De wetten van het leven*, 48; over irratibiliteit zie G. van der Waa, ‘De irritabiliteit’. Een onderzoek naar de betekenis van het irratibiliteitsbegrip in de geschiedenis van de achttiende eeuwse fysiologie (Leiden 1992) 107-115, 244.

52 Theunissen en Visser, *De wetten van het leven*, 48.

53 Theunissen en Visser, *De wetten van het leven*, 48.

14.5. Het aapdebat en het neger-albinodebat

Te Batavia veranderden Van Iperens biologische bijdragen. Waren zijn publicaties in het vaderland slechts berichten over bijzondere verschijnselen die hem ook maar ter ore waren gekomen, te Batavia deed hij verslag van eigen onderzoek. De verhandelingen die hij daarover schreef, maakten deel uit van discussies die later wel het ‘aapdebat’ en het ‘neger-albinodebat’ werden genoemd.⁵⁴ Men kan deze debatten het beste illustreren met de verwarring waaraan Linnaeus ten prooi viel. Hij kreeg eens een dode chimpansee toegestuurd, die hij tot dan toe slechts kende uit beschrijvingen. Waar moest hij dit wezen inpassen in zijn systeem? Hij kon geen enkel fysiek kenmerk vinden om aap en mens apart te classificeren. Uiteindelijk loste Linnaeus het probleem op door een onderscheid te maken tussen de ‘dagmens’ en de ‘nachtsmens’. De ‘dagmens’ onderscheidde hij weer in verschillende subcategoriën, zoals de ‘wilde mens’, de Amerikaan, de Europeaan, de Aziat. Onder de ‘nachtsmens’ rangschikte hij de mensaap, maar ook de negeralbino.⁵⁵

Petrus Camper echter onderzocht dode exemplaren van zowel apen als Afrikaanse mensen. Op grond van zijn anatomisch onderzoek stelde hij dat de mens uniek was. Mensapen waren niet tweebenig, zoals de mens. Ook konden apen op basis van hun anatomie geen spraakvermogen hebben. Vervolgens legde Camper zich toe op de soortbepaling van apen.⁵⁶ In deze discussie liet ook Van Iperen van zich horen.

De wouwouw

Zoals reeds is gezegd ontving Van Iperen van het Bataviaasch Genootschap enkele wouwouwen, een mensapensoort, om deze te bestuderen.⁵⁷ Hij kwam na onderzoek tot de conclusie dat het hier om een apart soort apen ging. Hierin bestreed hij de visie van Camper die de wouwouw determineerde als een gibbon.⁵⁸ Volgens Van Iperen vergiste Camper zich, omdat deze nog nooit zo'n dier met eigen ogen had gezien, want tot dan toe was er nog nooit een levend exemplaar in Europa aangekomen.⁵⁹ De opgezette exemplaren gaven volgens Van Iperen geen getrouw beeld van de werkelijkheid. De vloeistof waarin de dieren werden geconserveerd tastten de pezen en gewrichten aan, waardoor de dieren er ineengezakt en gedrongen uitzagen.⁶⁰

Ook kon men geen staat maken op andere aapsoorten die wel levend Europa bereikten. Deze dieren hadden aan boord veel te lijden gehad en waren dikwijls ziek en ‘verbysteren dus den wysgeer, zoo dat hy een byzonder en toevallig personeel verschynzel voor de gedaante en houding van een heele soort opgeeft.’⁶¹ De

54 Sens, *Mensaap, heiden, slaaf*, 44.

55 Sens, *Mensaap, heiden, slaaf*, 46.

56 Sens, *Mensaap, heiden, slaaf*, 46-47.

57 Van Iperen, ‘Beschrijving van de wouwouwen’, 394.

58 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 385.

59 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 385.

60 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 393.

61 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 393-394.

apen die hijzelf ontving, zagen er trouwens ook treurig, mismoedig en slaperig uit, en leken op lelijke en afgeleefde Laplandse besjes.⁶² Wanneer dergelijke dieren in Europa waren aangekomen, zou men er uit concluderen, dat er geen grimmiger, mismoediger en onaangenamer dier bestond als de wouwouw.⁶³ Maar ook deze dieren bleken ziek te zijn. Sectie wees uit dat zij waren aangetast door koudvuur of dat de ingewanden waren verkankerd.⁶⁴

De dieren moesten volgens Van Iperen in de vrije natuur onderzocht worden.⁶⁵ Daar waren het rappe en levendige dieren: ‘Elke greep die hy doet is gewis, en alles is zoo zwierig en ongedwongen, dat men niet, dan met de grootste verbaasdheid, zich over verwondert’.⁶⁶ Overigens verrichtte Van Iperen geen veldwerk. Hij ging af op wat Javanen meldden over het gedrag van de wouwouwen. Deze waarnemingen kwamen behoorlijk overeen met wat Van Iperen over Kaapse bavianen gelezen had bij Kolbe.⁶⁷

Wel verrichtte Van Iperen verschillende metingen. Onafhankelijk van hem deed de koopman Frederik Schouwman dit ook. De resultaten van de metingen brachten zij in een schema, zodat men deze kon vergelijken met die van gibbons. Daarbij gingen zij zeer minutieus te werk.⁶⁸ Van Iperen gaf toe dat gibbons en wouwouwen veel gemeen hadden, maar meende toch dat er grote verschillen waren. Allereerst waren de voeten van wouwouwen veel kleiner. Ten tweede bleken de oren veel groter te zijn. In de derde plaats hadden de wouwouwen een ander gezicht. De gibbon is geelachtig van gezicht, terwijl de wouwouw pikzwart is. Ook de vorm is anders: gibbons zijn rond, met een grijze cirkel omgeven, terwijl de wouwouw een mensvormig aangezicht heeft, ‘beparuikt met eenen omgekeerden gelykzydigen witgryzen triangel’. Dit bracht Van Iperen er toe de physionomie te berde te brengen:

Groot verschil echter wordt men ontwaar in de wezentrekken of de Physionomie der Wouwouwen, welke wy hebben waargenomen, en de Javaanen verzekeren, dat men in de Bovenlanden gewoon is, uit de trekken van het wezen de byzondere imborsten te gissen.⁶⁹

Niet zonder humor stelt Van Iperen dat Johann Caspar Lavater, de grondlegger van de overigens ook toen reeds omstreden physionomie, bij de bestudering van de apen aan zijn trekken zou kunnen komen.⁷⁰

62 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 395.

63 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 402.

64 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 399, 401.

65 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 395.

66 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 403.

67 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 388-390.

68 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 412-414.

69 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 415.

70 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 415.

Op twee plaatsen ondergraaft Van Iperen echter zijn eigen betoog. Hij nam het onderscheid van de Javanen over, en sprak van drie soorten wouwouwen: vaal witte wouwouwen met zwarte koppen, bruinachtige met rode, en grijze met zwarte gezichten.⁷¹ Wanneer hij deze gezichten vergelijkt met de gibbons, merkt hij op: ‘t zou echter kunnen zyn, dat de bruinachtige met roode aangezichten (...) nader aan de gibbons kwamen’.⁷² Blijkbaar is het verschil tussen de gezichten tussen wouwouwen en gibbons niet al te groot. Daarmee valt een van de pijlers onder Van Iperens bewering weg. Hij had immers geponneerd dat er een groot verschil was tussen het gezicht van de wouwouw en de gibbon.⁷³ Het tweede punt waardoor zijn betoog wordt verzwakt is het feit dat bij de metingen slechts twee echte verschillen aan de dag treden tussen wouwouwen en gibbons: de hielen en de oren. Maar bij de meetresultaten over de oren moest hij de volgende restrictie maken:

‘derhalven zoo hier geene drukfout schuilt, dan zyn ook de ooren onfeilbaare getuigen nopens het verschil tussen die twee soorten van gelyk-slachtige schepzelen’.⁷⁴

Hiermee komt zijn bewering dat wouwouwen geen gibbons kunnen zijn wel erg op losse schroeven te staan. Uiteindelijk heeft Petrus Camper het pleit gewonnen: de wouwouwen worden gerekend onder de gibbons.

De negeralbino: ‘een maaksel hetwelk de bewondering en nadere bespiegeling van weetgerigen waardig scheen’

Het behoeft geen betoog dat Van Iperen direct geïnteresseerd was toen hij hoorde dat onder een groep gearriveerde slaven zich een ‘bijzonder maaksel’ bevond: een albino.⁷⁵ Over albino’s was al heel wat beweerd en geschreven. Zoals reeds vermeld had Linnaeus de albino samen met de mensaap geclassificeerd als *homo nocturnus* of ‘nachtsmens’.⁷⁶ Rond 1750 deed het verhaal de ronde dat negeralbino’s een kruising waren tussen Afrikaanse vrouwen en mensapen.⁷⁷ Voltaire dacht dat het om een speciale mensensoort ging.⁷⁸ De filosoof Cornelis de Pauw meende daarentegen dat negeralbinisme een ziekelijke afwijking was.⁷⁹

Van Iperen onderzocht nauwkeurig twee albino’s die hem in Batavia onder ogen kwamen: Soudame en Penau. In twee verhandelingen deed hij verslag. Hierin nam hij stelling tegen onder meer de zojuist genoemde visie van Linnaeus, die de

71 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 387.

72 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 410.

73 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 410.

74 Van Iperen, ‘Beschryvinge van de wouwouwen’, 415.

75 Van Iperen, ‘Beschrijving van eenen witten neger’, 215.

76 Sens, ‘Mensaap, heiden, slaaf’, 46.

77 Sens, ‘Mensaap, heiden, slaaf’, 56.

78 Sens, ‘Mensaap, heiden, slaaf’, 56.

79 Sens, ‘Mensaap, heiden, slaaf’, 56.

albino rangschikte onder de nachtmensen en orang-outangs.⁸⁰ Van Iperen kwalificeerde de albino als een mens. Als bewijs voerde hij aan dat van Soudame bekend was dat hij geboren was uit bruine ouders.⁸¹ De veronderstelling van Voltaire dat er een hele stam van albino's zou bestaan, als een apart soort mensen, wees hij van de hand.

...ik vinde geen reden, om te gelooven, dat er, in het hartje van Afrika, bij het koningrijk van Lovango, eene geheele stam van zulke menschen woont; of dat men dezelve voor een onderscheiden soort van menschen moet aanzien; om dat andere dieren en inzonderheid de apen, in vele soorten zijn afgezonderd.⁸²

Hij meende een analogie gevonden te hebben in de witte olifant, waarover hij gelezen had bij Salmon in diens *Hedendaagsche historie of tegenwoordige staat van alle volkeren*. Net zoals er geen aparte groep van witte olifanten bestond, zou er ook geen stam van witte negers zijn.⁸³

Wel bleef de vraag staan waardoor het albinisme werd veroorzaakt. Een aanknopingspunt vond hij in een verhandeling in de prestigieuze *Philosophical transactions* van de Royal Society. Hierin werd melding gemaakt over een pikzwarte negerin die op haar vijftiengjarige jaar blank begon te worden en op haar veertigste 'zoo blank, zoo bloozend blank werd, als eene Europese vrouw'.⁸⁴ Een dergelijke gedaantewisseling kwam Van Iperen helemaal niet vreemd voor. Hij verwees naar zijn eigen *Berigt over de kinderpokjes voor de geboorte*.⁸⁵ Zoals zijn eigen zoon reeds kinderpokjes voor de geboorte had gekregen, zo moest het ook mogelijk zijn dat Soudame reeds in de moederschoot een kleurverwisseling had ondergaan. Met deze oplossing was hij uiterst tevreden:

En zoo men die veronderstelt, dan is het natuurkundig raadsel, wegens den oorsprong der blaffards en witten negers, eenigzins opgehelderd.⁸⁶

Hij hield de mogelijkheid open dat Soudame na verloop van tijd weer donker zou worden en met hem het tegenovergestelde zou gebeuren als de negerin.⁸⁷ Soudame was getrouwd met een zwarte vrouw die van hem zwanger was en Van Iperen was benieuwd naar de geboorte van het kind. Hij hoopte dat er nog meerdere kinderen geboren zouden worden, 'opdat wij meer dan een proeve zullen hebben wegens de

80 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 219.

81 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 224.

82 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 223.

83 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 218, 219.

84 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 225.

85 Zie hoofdstuk 15.

86 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 225.

87 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 226.

kreolen, welke men uit die vermenging verwacht'.⁸⁸ Hij kon het dan ook niet nalaten om in het volgende deel van de verhandelingen in een noot op te tekenen dat de vrouw van Soudame een zwarte zoon had gebaar.⁸⁹

Van Iperen nam eveneens stelling tegen De Pauw, die zoals we reeds zagen, albinisme als een ziekelijke afwijking zag.⁹⁰ Hij verklaarde bij de albino niets zieke lijks te kunnen vaststellen, afgezien van oog- en huidklachten.⁹¹ Ook wat de vermeende lelijkheid van albino's betreft, viel het volgens Van Iperen allemaal wel mee; hij had wel lelijkere gezichten gezien:

En wat het lelyk voorkomen van dit witblozend en wit bepruikt aangezigt gaat, ik heb, hieronder de slaven, Inlanders en Mooren, en ook in Europa onder de Blanken, hier en daar, lelijkere tronies gevonden dan die van Soudame.⁹²

Ook de verstandelijke vermogens van de albino deden volgens hem niet onder voor andere mensen uit Bali.⁹³

In de albino's zag hij het bewijs dat zij afstamden van de 'blanken en roodblozenden Adam'. De zwarte kleur zou pas later zijn ontstaan.⁹⁴ Hij deelde de traditionele veronderstelling van de meeste blanken dat Adam en Eva blank waren.⁹⁵ Hij nam aan dat door de verzengende luchtstreek de huid van de mensen werd 'ge-roost'. Uiteindelijk was de donkere huidskleur erfelijk geworden. Hij was er stellig van overtuigd dat de huid van negers uiteindelijk weer blank zou worden wanneer zij zich in noordelijke streken zouden vestigen, al zou dit wel een proces van eeuwen zijn.⁹⁶ Dergelijke voorstellen tot experimenteren werden wel meer gedaan.⁹⁷

Van Iperen probeerde ook uiteen te zetten waarin de oorzaak van de donkere huidskleur gelegen is. Hij volgt hier Bernard Siegfried Albinus (16797-1770), 'de Prins der Ontleedkundigen', volgens wie de zwarte kleur zowel in het reticulum als in het epidermis zit.⁹⁸ Met het werk van Petrus Camper over de huid, getiteld *Re-devoering over den oorsprong en kleur der zwarten*, was hij blijkbaar niet bekend. Camper illustreerde met stukken huid van een zwarte mens, een Italiaan en een blanke vrouw dat het reticulum de huidskleur bepaalde.

88 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 217-218.

89 Van Iperen, 'Beschrijving van eene blanke negerin', 244.

90 Sens, *Mensaap heiden slaaf*, 56.

91 Zie hoofdstuk 15.

92 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 228.

93 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 228.

94 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 230-231.

95 Sens, *Mensaap, heiden, slaaf*, 52, 60.

96 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 230.

97 Sens, *Mensaap, heiden, slaaf*, 55.

98 Van Iperen, 'Beschrijving van eenen witten neger', 229-230. Zie voor een korte biografische schets van Albinus en van diens theorie over de huid H. Punt, *Bernard Siegfried Albinus (1697-1770). On 'human nature'. Anatomical and physiological ideas in eighteenth-century Leiden.* (Amsterdam 1983) 88, 89.

wanneer dit tweede vlies geheel zonder kleur is, zyn wy zeer wit en blank: dat is te zeggen wy zyn witte Mooren, of liever wy zyn menschen in alles gelyk aan de Zwarten, alleenlyk hebben wy dit middelvlies minder getaand.⁹⁹

In zijn tweede verhandeling over albino's gaf hij een nauwkeurige beschrijving van Penau, het zestienjarige meisje dat hij als slavin van het Bataviaasch Genootschap had ontvangen. In tegenstelling tot Soudame was zij geboren uit 'blanke en rood-hairige gekroesde ouders'.¹⁰⁰ De meeste mensen in haar geboortestreek waren zwart, maar er kwamen ook ettelijke albino's voor.¹⁰¹

Deze tweede beschrijving pakt Van Iperen systematischer aan: zoals een land geografisch beschreven wordt door te beginnen bij de omtrek en grensscheidingen, zo begint hij zijn beschrijving bij haar huid, vervolgens haar gestalte en lengte, haar hoofd en tenslotte haar verstandelijke vermogens. Net als bij Soudame ziet hij niet in waarom men haar onder de 'wanschepzels' zou plaatsen.¹⁰² Hij vraagt zich af waarom een albino niet evengoed zou kunnen leren als een zwarte:

Hoe ik de zaak ook bekyke van rondsomme, en wat ik 'er ook over denke, 't besluit blyft by my, dat het rood hair en de witte huid geen invloed hebben op het hersengestel dat een witte Neger, even zoo vatbaar is, voor een eenvoudige onderwijs en eene oordeelkundige onderrichtinge als een zwarte.¹⁰³

Van Iperen stelt de albino met andere zwarte mensen gelijk. Hij stelt hen echter niet gelijk met blanke mensen. Stilzweigend ging hij er van uit dat blanken superieur waren.

14.6. Conclusie

Van Iperens bijdragen over de natuurlijke historie staan in een fysicotheologisch kader. Hoewel hij bij het bestuderen van de natuur uit wilde gaan van inductie, achtte hij wel noodzakelijk dat dit zou geschieden met behulp van de Leibniz-Wolffiaanse manier van redeneren. Evenals in zijn proefschrift zocht hij dus naar een combinatie van het Newtonianisme en het Leibniz-Wolffianisme. De reden hiervoor zal gezocht moeten worden in het feit dat hij vast wilde houden aan het belang van de openbaring. De Leibniz-Wolffiaanse filosofie honoreerde de belangrijke plaats van de openbaring in de wetenschap.

Van Iperen blijkt een omvangrijke kennis te hebben van de natuurlijke historie. Zo was hij op de hoogte van de discussie over de keten der natuur en wist hij van

99 Sens, *Mensaap, heiden, slaaf*, 54.

100 Van Iperen, 'Beschryvinge van eene blanke negerin', 234.

101 Van Iperen, 'Beschryvinge van eene blanke negerin', 234.

102 Van Iperen, 'Beschryvinge van eene blanke negerin', 242.

103 Van Iperen, 'Beschryvinge van eene blanke negerin', 235-244.

het verschil tussen Buffon en Bonnet. Ook had hij gedetailleerde kennis van allerlei ontdekkingen in internationale context zoals die van Trembley en Spallanzani. Zijn kennis was voornamelijk encyclopedisch van aard en hij miste overzicht. Hij hield vast aan verouderde concepten.

Te Batavia veranderden zijn bijdragen enigszins. Hij deed in verhandelingen verslag van eigen onderzoek naar mensapen en albino's. Met zijn pleidooi om albino's uit het rijk van nachtmensen of andere 'monsters' te halen en als mensen te beschouwen heeft hij een positieve bijdrage geleverd aan het albinodebat. Hierin zien wij weer een meer verlichte trek in zijn denken. Met andere woorden, opnieuw constateren we een zekere ambivalentie bij Van Iperen. Enerzijds hield hij vast aan verouderde inzichten anderzijds had hij oog voor het nieuwe ontwikkelingen.

Resumerend kunnen wij stellen dat bij de beoefening van de natuurlijke historie voor hem de Leibniz-Wolffiaanse filosofie en de fysicotheologie de piketpalen waren. Hij stond open voor nieuwe ideeën, mits hij die maar kon inpassen in het Leibniz-Wolffiaanse denken dat voor hem onopgeefbaar was. Verder heeft hij zoals veel achttiende-eeuwers belangstelling voor het fait divers: het curieuze en het bijzondere heeft zijn aandacht. Het is typerend voor Van Iperen als gematigd verlicht persoon dat hij weliswaar open stond voor de tijdgeest, maar dat nieuwe inzichten moesten passen binnen de kaders van de openbaring.